

نقش ارزشیابی تحصیلی در رشد شخصیت و پیشرفت درسی

رضا فرهادیان

اولین جایگاه رشد شخصیت و تربیت دانش آموز، محیط خانواده است. در خانواده است که او راه و رسم زندگی را می آموزد. چگونگی برخورد والدین با روی دادها و حوادث مختلف زندگی، در تربیت و بهداشت

مَنْ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فَلَا تَرَجُ خَيْرَةٌ.
کسی که شخصیتش در نظرش بی مقدار
شد، به خیرش امیدی نداشته باش.
امام علی (ع)

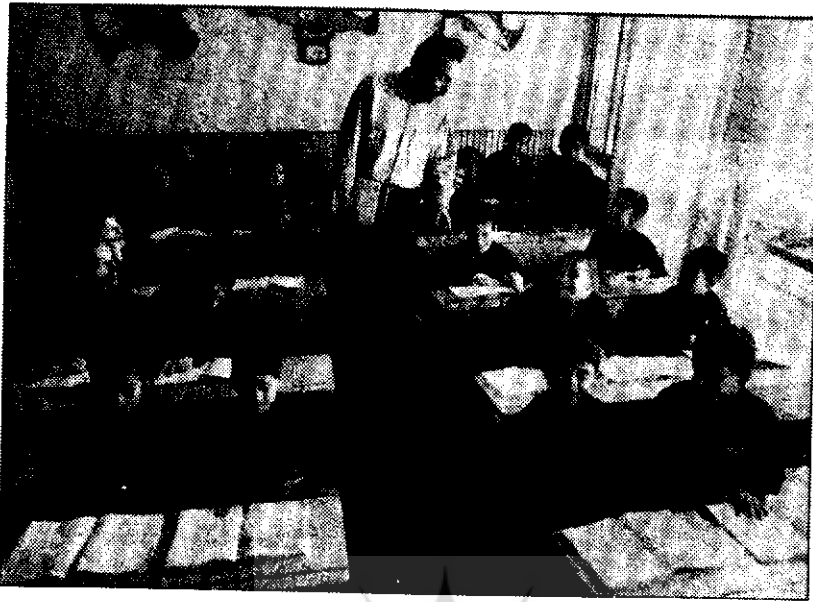
روانی فرزندشان نقش بسزایی دارد و به عنوان درسی است که او در زندگی می آموزد و در آینده از آن استفاده خواهد کرد. در همین ارتباط یکی از روی دادهای مهم در زندگی دانش آموز که نقش حیاتی و سرنوشت ساز در آینده تحصیلی او خواهد داشت، چگونگی مواجهه والدین با نتایج امتحانات فرزند خود می باشد. برخورد مناسب و حکیمانه والدین و مربیان با نتایج ارزشیابی دانش آموز موجب رشد شخصیت، علاقه و پیشرفت تحصیلی وی خواهد شد.

بهترین کارنمای تحصیلی، کارنمایی است که در عین امیدبخشی، بیانگر واقعیت تلاش و فعالیت درسی و نشان دهنده راه حل برای دانش آموز باشد. از طرف دیگر انتظارات و توقعات والدین از فرزندشان باید متناسب با توان و استعدادها و شرایط او باشد. با توجه به تفاوت های فردی و شرایط زیستی و محیطی و توان های ذهنی مختلف دانش آموزان، انتظار یکسان از همه داشتن، معقول به نظر نمی رسد و با اصول تربیتی مغایر است. تفاوت های فردی اجازه نمی دهد که دانش آموزان را با یکدیگر مقایسه کنیم، بلکه صحیح این است که هر فردی با توان و میزان تلاش و عملکرد خودش در طول دوره آموزش مقایسه شود تا در مدرسه همه رشد کنند و همه به تحصیل علاقه مند شوند.

بنابراین فراهم کردن فرصت های مناسب و متنوع درسی و در نظر گرفتن شرایط افراد و موقعیت های مختلف برای ارزشیابی، امری است ضروری و بدون کشف عات اصلی ضعف تحصیلی، هر عکس العمل و اقدامی بی نتیجه خواهد بود. پس از بررسی علل عدم

وقتی که دانش آموز قدمی هر چند ناچیز برمی دارد، اگر مورد توجه معلم و والدین خویش قرار گیرد و احساس موفقیت کند، بدون شک قدم های بعدی را نیز برخواهد داشت و به رشد و تلاش درسی خود ادامه خواهد داد. در نظام آموزشی ما، روشی که بیش از همه باعث بی رغبتی و بی انگیزگی دانش آموز می شود، اعلام نمره در جمع عمومی دانش آموزان مدرسه یا ارسال آن برای خانواده هاست.

از آن جا که ارزشیابی از طریق نمره، مدت های زیادی در نظام آموزشی معمول و مورد قبول بوده است، اگر کسی با نحوه ارائه آن مخالفت ورزد و هم چنین عنوان کند که نمره خام به هیچ وجه نمی تواند گویای تمام عیار پیشرفت درسی و تلاش تحصیلی و ارزشیابی واقعی استعداد و علاقه دانش آموز باشد، خود را در مرکز سرزنش ها و انتقادهای فراوان اطرافیان خواهد یافت. با این حال وجود نقاط ضعف در نحوه ارزشیابی و اعلام نمره خام دانش آموز، به عنوان یک نظر جامع در نظام آموزشی ما، امری است مبرهن که اگر با دقت،

تأمل و انصاف در نحوه اعلام ارزشیابی نمره‌ای و بازتاب و تأثیر مخرب آن در روحیه بیشتر دانش‌آموزان بیندیشیم، به ناکافی بودن نظام ارزشیابی نمره‌ای پی خواهیم برد. به طور مثال اگر در کلاس نحوه تدریس صحیح و جالب باشد و همه به طور یکسان تحت آموزش قرار گیرند، در مقام ارزشیابی؛ به علت تفاوت‌های فردی، توان‌های ذهنی و شرایط مختلف دانش‌آموزان، نتیجه ارزشیابی به طور قطع متفاوت خواهد شد، در حالی که دیدگاه عمومی، انتظار یکسانی را از نتایج ارزشیابی می‌طلبد و مربیان و اولیای دانش‌آموزان هر نمره‌ای که دانش‌آموز بگیرد فوراً و به طور ناخودآگاه آن را در ذهن خود با نمره بیست مقایسه کرده، کمبودش را به منزله عدم تلاش و تنبلی دانش‌آموز تلقی می‌کنند. در نتیجه اقبال، احترام و توجه عمومی بیشتر شامل کسانی می‌شود که حائز بالاترین نمره شده‌اند و از نظر

روانی این توجه، احترام و اهمیت در مورد بقیه دانش‌آموزان مورد غفلت واقع می‌شود. اولین کارکرد پنهان چنین روشی این است که امنیت روانی این عده از دانش‌آموزان سلب می‌شود و بازتاب طبیعی آن به صورت اضطراب، دل‌سردی، بی‌علاقگی و بی‌انگیزگی در درس و تحصیل ظاهر می‌شود. در صورتی که اگر آموزش، صحیح و ارزشیابی دقیق باشد، قضاوت و داوری درباره عملکرد تحصیلی دانش‌آموز زمانی صحیح و عادلانه خواهد بود که میزان عملکرد، تلاش و کوشش هر کس را نسبت به توان ذهنی و شرایط زیستی خودش بسنجیم، تا بدین ترتیب نگرش‌ها و انتظارات تعدیل و متناسب شده، شکل واقع‌بینانه به خود بگیرد و اقبال و احترام معلمین و اولیا متوجه همه اعضای کلاس بشود و همه احساس موفقیت بکنند. این شیوه خود موجب تلاش مستمر عموم دانش‌آموزان خواهد شد. در

بیشتر دانش‌آموزان در نظام آموزشی کشور است.

دانش‌آموزان اغلب پس از امتحانات به خاطر نمره‌ای که به آنان و والدینشان اعلام می‌شود، در مقایسه با دیگران این تصور و باور را پیدا می‌کنند که از نظر درسی نسبت به دیگران شکست خورده‌اند، در نتیجه مأیوس و نسبت به درس بی‌رغبت می‌شوند. در حالی که هدف مهم ارزشیابی ایجاد علاقه و رغبت برای جبران

صورتی که در سیستم اعلام نمره‌ای جز چند نفر خاص که از نمره‌های بالا برخوردارند و احساس موفقیت می‌نمایند، بقیه اعضای کلاس در درون، خود را شکست‌خورده می‌پندارند. این چنین است که هر ساله نظام آموزش و پرورش، شکست‌خورده‌های فراوانی تولید می‌کند که در عمل علاقه و رغبتی به درس و تحصیل ندارند.^۱ گرچه این امر به ظاهر نمودی ندارد ولی این واقعه هر روز در کلاس به‌طور

کاستی‌ها و یادگیری بیشتر دانش‌آموزان است و نحوه ارزشیابی و اعلام آن باید به گونه‌ای باشد که دانش‌آموزان را تشویق کند تا چنین رفتار و عملکردی را از خود بروز دهند. اگر واقعاً اعلام نمره‌ها، دانش‌آموزان را به حرکت و امید داشته خوب بود، ولی در عمل به جز چند نفر، بقیه دانش‌آموزان را نسبت به درس و کار و تلاش بی‌علاقه می‌کند. امروزه نمره مهم‌ترین ملاک آموزش و پرورش و تحصیل در مدرسه

مخفی در درون دانش‌آموز اتفاق می‌افتد و ما فقط با نتیجه و عکس‌العمل آن روبه‌رو می‌شویم، بدین صورت که شاگردان در کلاس برای درس و تحصیل و انجام تکلیف انگیزه و علاقه‌ای نشان نمی‌دهند!

بنابراین نمره به‌عنوان مهم‌ترین معیار ارزشیابی و اعلام عمومی آن در جمع کلاس و خانه و مدرسه، یک مانع بسیار جدی و بزرگ در راه توسعه علاقه و پیشرفت و خلاقیت

این موضوع چند سالی است که در مجتمع آموزشی توحید تجربه شده و نتایج بسیار پر بار و مفیدی در برداشته است.

البته طرح این مسئله در مجامع آموزشی دیگر معمولاً با مخالفت روبه رو می شود. طبیعی است که هر تغییر و تحوّل ابتدا با مقاومت و مخالفت دست‌اندرکاران مواجه می‌گردد. علت مقاومت در مقابل هر تغییر و تحوّل، یک نگرش کلی است که تحت تسلط عادت و رفتاری قرار دارد که از قبل همه به آن خو کرده‌اند و امکان تجدیدنظر و تحوّل و تفکر درباره آن را برای خود امری دشوار و غیرممکن می‌بینند.

در مدرسه مطلوب، نظام آموزشی و شیوه ارزشیابی طوری طراحی شده است که هر دانش‌آموز با هر توان و تلاشی که دارد می‌تواند موفق شود، در نتیجه انگیزه برای فعالیت درسی و احساس موفقیت برای استمرار انجام تکالیف بعدی را به دست می‌آورد و از آن لذت می‌برد.

بنابراین دانش‌آموز زمانی انگیزه برای درس خواندن دارد که احساس موفقیت کند و با این احساس زندگی کند و از آن لذت ببرد، در حالی که اعلام عمومی نمرات و در مقابل بازتاب احساس شکست، علاقه به درس و یادگیری را در بیش‌تر دانش‌آموزان از بین می‌برد.

اگر ما در هر آزمون پس از بام‌بندی دقیق و تصحیح اوراق، در پایان ورقه به جای نمره از جمله‌های مناسب و جذاب استفاده کنیم^۲ و همچنین در پایان هر ثلث و ترم به جای این که به وسیله نمره سریعاً طعم شکست و عدم موفقیت را به دانش‌آموز بچشانیم و در نهایت

شده است. تنها نمره‌های بالا و خوب قابل قبول است و نمره است که افراد موفق را از افراد شکست‌خورده در تحصیل جدا می‌کند. به همین علت است که درس خواندن برای اکثر دانش‌آموزان در مدرسه کسالت‌آور شده، دیگر دانش‌آموز حوصله و علاقه‌ای برای فعالیت و حل مسائل و موضوعات درسی ندارد. نظام آموزش و پرورش فعلی ما پیش از آن که روی احساس موفقیت دانش‌آموزان تأکید داشته باشد، روی شکست و احساس عدم موفقیت آنان تأکید دارد. این امر یکی از ریشه‌ها و علت‌های مهم و اساسی مشکلات آموزشی و پرورشی کشور است. از طرفی شیوه‌های آموزشی ما در کلاس‌ها اندیشمندانه و تفکرزا نیست و به جای این‌که آموزش و ارزشیابی شرایطی را پدید آورد که روی تعقل و تفکر و کشف و خلاقیت دانش‌آموز تمرکز داشته باشد بر انباشتن محفوظات و معلومات تأکید دارد. دانش‌آموزی که مفاهیم درسی را درک می‌کند ولی حجم کم‌تری از محفوظات و معلومات را در ذهن دارد، از نمره پایین‌تری برخوردار است و در نتیجه در مدرسه به وی به چشم کسی که رفتار ناپسندی از او بروز کرده است، نگریسته می‌شود و از دیدگاه معلم و مدرسه و حتی خانواده به عنوان دانش‌آموز تنبل و ناسازگار جلوه می‌کند. اگر در مدرسه به جای اهمیت دادن به نمره و اعلام عمومی آن و برجسته کردن یک یا چند دانش‌آموز، به تلاش، کار و فعالیت درسی همه دانش‌آموزان بها داده شود و اهمیت به نمره و نتیجه، جای خودش را به اهمیت به تلاش و پیمودن راه‌حل و انجام کار و تکلیف بدهد، نگرش منفی معلم کاهش یافته، نگرش مثبت دانش‌آموز افزایش می‌یابد و

مختلف یادگیری، با موفقیت پیوند می‌دهد. در آموزش باید از یک طرف با استفاده از بحث‌های کلاسی که باید همواره عاری از قضاوت و داوری درباره شخصیت دانش‌آموز باشد و از طرف دیگر با کم‌اهمیت جلوه دادن نمره و توجه به فهم و درک و اهمیت دادن به کار و تلاش و فعالیت دانش‌آموزان، امنیت خاطر را برای آنان فراهم کنیم. در این شرایط می‌توان به دانش‌آموز یاد داد که به راحتی درباره مسائل فکر کند. نحوه آموزش باید طوری باشد که موضوعات درسی با ذهن دانش‌آموز درگیر شود و تعادل ذهنی‌اش را به هم نزنند. این امر به‌طور طبیعی سبب خواهد شد که وی به جست‌وجو و کندوکاو درباره مسئله پردازد و به دریافت جواب تمایل نشان دهد تا به تعادل ذهنی برسد.

در این مرحله دانش‌آموز نهایت سعی خود را به کار خواهد برد تا تفکر کند، به راه حل بیندیشد و مشکل را حل کند. در چنین شرایطی دیگر نمره برای او اهمیتی ندارد، آن چه برایش مهم است لذتی است که در حین انجام دادن کار و تلاش و رسیدن به جواب و توانایی در حل مسئله به دست می‌آورد. بدین ترتیب دانش‌آموز به کنجکاوی بیش‌تر و رشد علمی افزون‌تر نایل می‌شود.

در حقیقت آنچه موجود انگیزه برای یادگیری و علاقه به درس و تحصیل در مدرسه است، شرایط و ارتباط خوب معلمان و مربیان با دانش‌آموزان و ایجاد زمینه تفکر و مشارکت فعال در برنامه‌های متنوع و لذت‌آور مدرسه است.^۳ هم‌چنین نگرش معلم در کلاس نسبت به عملکرد دانش‌آموز و نحوه برخورد با وی در برانگیختن احساس موفقیت و احساس

برچسب شکست به او بزینم، صبورانه و با حوصله دانش‌آموز را آن‌طور که هست بپذیریم، و با بردباری تمام، راهنمایی کنیم و زمینه و شرایط موفقیت را برایش تسهیل نماییم، او تلاش خواهد کرد که یاد بگیرد، موفقیت را تجربه کند، از درس و تحصیل در مدرسه لذت ببرد و کاری کند که با یادگیری، تأیید معلم و والدینش را به دست آورد.

لازمه تحول در نظام ارزشیابی، تغییر و تحول در نظام آموزشی است. در آموزش باید بر فهم و درک و قدرت تفکر و خلاقیت دانش‌آموز تأکید گردد و شرایط آموزش طوری فراهم شود که دانش‌آموز، خود به کنجکاوی و علاقه به انجام تکلیف و کشف مطلب برسد و از آن لذت ببرد. در ارزشیابی هم اگر به جای بهادادن به نمره و نتیجه کار، به نحوه انجام کار و پیمودن راه حل و تلاش دانش‌آموز اهمیت داده شود و هر میزان که از خود رغبت و فعالیت نشان می‌دهد، مورد توجه و قدردانی قرار گیرد، در همه رغبت و همت و توان لازم برای ادامه و استمرار کار پیدا می‌شود و به درس و تحصیل علاقه‌مند می‌گردند.

روشی که در ارزشیابی و نحوه اعلام آن پیش‌نهاد می‌شود به‌طور طبیعی باور و اعتماد به نفس را در دانش‌آموز افزایش می‌دهد، به طوری که دانش‌آموز احساس می‌کند فعالیت آموزشی و عملکردش مفید واقع می‌شود و می‌تواند با تلاش همواره موفق شود. بدین ترتیب از احساس حقارت و شکست ناشی از کمبود نمره جلوگیری می‌شود، زیرا دانش‌آموز همواره پس از انجام هر آزمون به میزانی از رضایت‌مندی دست می‌یابد و در هر کار درسی و گروهی‌یی که انجام می‌دهد، خود را با سطحی از سطوح

ارزشمندی، عامل مهم دیگری در انگیزه‌مند ساختن دانش‌آموز در جمع کلاس و مدرسه در طول سال تحصیلی به حساب می‌آید.

گزارش توصیفی از وضعیت دانش‌آموز
به همین منظور برای آگاهی و اطلاع والدین و دانش‌آموز از پیشرفت تحصیلی و عملکرد درسی در پایان هر ثلث یا ترم، گزارش توصیفی و کتبی با توجه به نمره و مشاهده عملکرد دانش‌آموز در طول دوره آموزش توسط معلم تهیه می‌شود که پس از بررسی و تنظیم از طرف مدرسه، به خانه‌ها ارسال می‌شود.

این گزارش حاوی مطالبی مبتنی بر نحوه فعالیت و حضور دانش‌آموز در کلاس، میزان یادگیری، تلاش و پشتکار وی و همچنین نحوه انجام تکالیف، سازگاری، همکاری با گروه، پیشرفت تحصیلی و نقاط قوت و ضعف و زمینه‌های رشد و پیشرفت و گره‌های مشکل در یادگیری درسی و بالاخره پیش‌نهاد و ارائه راه‌حل برای اصلاح و بهبود وضعیت درسی است. به‌طور کلی هر گزارش توصیفی که از مدرسه به منزل فرستاده می‌شود باید سه شاخصه مهم: امیدبخشی، اظهار واقعیت و بیان راه‌حل را در بر داشته باشد تا برای دانش‌آموز و والدین مفید و کارساز باشد.

در مدرسه مطلوب، دانش‌آموز از زمانی که وارد مدرسه می‌شود باید در مسیر موفقیت بیندیشد و معلم با استفاده از روش تهیه گزارش توصیفی به‌عنوان یک ارزشیابی صحیح و منطقی می‌تواند روحیه امید و تلاش را برای جبران کاستی‌ها و علاقه بیشتر به یادگیری در دانش‌آموزان گسترش دهد. با گزارش توصیفی، هم می‌توان دانش‌آموز پرتوان ذهنی را فعال‌تر

کرد و هم به دانش‌آموز ضعیف و کم‌توان امید بخشید که از عملکرد خود دل‌سرد نباشد و به تلاش بیشتر بپردازد. این روش، قدردانی و تحسین همه دانش‌آموزان را در بر می‌گیرد و این امر به نوبه خود موجب تلاش و فعالیت همگانی اعضای کلاس خواهد شد. از طرفی در نظام نمره‌ای، معلم یک دید کلی و یک مقیاس کمی نسبت به افراد دارد و سر و کارش فقط با ورقه دانش‌آموز و میزان نمره است و دیگر به خصوصیات ذهنی و ویژگی‌های گنشی دانش‌آموزان فکر نمی‌کند، در حالی که در روش

او چگونه فکر می‌کند و چه انتظاری از او دارد و سعی خواهد کرد که عملکرد و رفتارش را با آن تطبیق دهد.

بنابراین لازم است پس از تهیه گزارش، معلم، مدیر یا معلم راهنما، نظریات کتبی خود دانش‌آموزان را درباره کیفیت موفقیت با عدم موفقیت در ارزشیابی هر درس را جمع‌آوری کرده، سپس فرم کارنما را تکمیل و تنظیم نمایند. مجموعه این گزارش‌ها می‌تواند منبع بسیار خوبی برای مشاوره و راهنمایی تحصیلی دانش‌آموزان در آینده باشد. با مطالعه گزارش‌ها، دانش‌آموزان بدون این‌که ضربه‌ای به شخصیتشان وارد شود فرصت پیدا خواهند کرد که درباره عملکرد خود بیندیشند، نحوه مطالعه و برنامه‌ریزی خود را تصحیح نمایند، در شیوه‌های یادگیری خود تجدیدنظر نموده، تلاش نمایند که مطالب درسی را خوب و با علاقه یاد بگیرند. در این صورت مطالعه گزارش تحصیلی برای دانش‌آموز جالب و راه‌گشا و برای خانواده‌ها راهتما و مفید خواهد بود.

پی‌نوشت‌ها:

۱- اعلام یک میلیون و ششصد هزار نفر مردودی و سیصد هزار نفر ترک تحصیلی، شاهد این مدعا است. گزارش شورای عالی آموزش و پرورش در سال ۱۳۷۸.

۲- البته جمع تمرات در دفتر مدرسه و دفتر امتحانات یادداشت می‌شود.

۳- این امر در مجتمع آموزشی توحید تجربه شده است.

تهیه گزارش، علاوه بر نمره، معلم لازم می‌بیند به همه این مسائل و تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان فکر کند و همه اعضای کلاس را به عنوان عضو اصلی مورد دقت و توجه و بررسی قرار دهد تا نحوه کارکرد و یادگیری آنان را درست تحلیل کند، مسائل آن‌ها را به دقت مورد بررسی قرار دهد، نقاط قوت و ضعف را شناسایی کند، بر نقاط قوت تأکید نماید و با کار گروهی و مشاوره‌های فردی رهنمودهایی بدهد که هر یک با ذوق و شوق و توان خاص خود به تلاش و فعالیت‌های درسی و یادگیری بپردازند. در این روش معلم سعی می‌کند تحلیل درستی از دانش‌آموز کسب نماید و شناخت جامع و کاملی نسبت به عملکرد وی پیدا کند تا بتواند به او راه‌حل صحیح ارائه نماید و خانواده او را راهنمایی کند تا به تدارک تحصیلی اهتمام کنند. در مدرسه مطلوب، معلم با مطالعه و تمرکز در رفتار یک یک دانش‌آموزان باید تحلیل دقیق و درستی از وضعیت درسی و اخلاقی آنان داشته باشد و بتواند در برابر مدرسه و والدین پاسخگو باشد، تحلیلی که قابل دفاع بوده، رهنمود او با توجه به بنیه هوشی و شرایط فردی دانش‌آموز، امیدبخش و کارآمد باشد.

دقت در تهیه گزارش موجب می‌شود که خانواده‌ها و حتی خود معلمین و مدرسه اطلاع بیش‌تر و جامع‌تری درباره دانش‌آموز به دست آورند و با توجه به توان دانش‌آموزان، در برخوردها و برنامه‌ریزی‌های مدرسه نگرشی واقع‌بینانه، منصفانه و عادلانه پیدا کنند. این امر به هدایت رفتاری و تحصیلی دانش‌آموز کمک شایانی خواهد کرد. شیوه ارزشیابی توصیفی بسیار مفید خواهد بود، چرا که هر دانش‌آموز می‌خواهد بداند که معلم یا مربی اش نسبت به